

Victor Lund Shammas

Kritikk av den liberale populismekritikk

I

Populisme kommer av det latinske ordet *populus*, som blant annet betyr «folk». Populisme er altså en slags «folk»-isme, en appell til folket. Vi gjenfinner ordet *populus* i det romerske slagordet *Senātus Populusque Rōmānus* («Det romerske senat og folk»), som vi kjenner igjen fra forkortelsen *SPQR* som nå pryder den italienske hovedstadens kumlokk. I denne frasen opptrer folket som motparten til senatet: Senatet og folket utgjør summen av politisk makt. Men ved at folket opptrer som motparten til den politiske eliten, ligger det også en anerkjennelse av folkets legitimitet som en av de to «hovedkildene til politisk autoritet» i Romerriket, som historikeren Mary Beard skriver.¹ Forestillinger om folket, det allmenne og det folkelige kan fremtre som relativt nøytrale, avmålte toner, som med *SPQR*-slagordet, eller som i Hieronymus' latinske oversettelse av Bibelen som bærer tittelen *Vulgata*, fra *vulgus* (folk), og som bestemt ikke har noe å gjøre med det «vulgære» eller «folkelige» i nedvurderende forstand, men som snarere sikter til at den latinske bibelen fra 300-tallet er *versio vulgata*, altså, den «alminnelige versjonen» av Den hellige skrift.

Dette essayet er ikke så mye en kritikk av populismen som politisk fenomen, som det er en kritikk av populismekritikken. Analysen i dette essayet er begrenset til liberal populismeteori og dens tilhørende populismekritikk. Dette er også begrunnelsen for hvorfor essayet hovedsakelig konsentrerer seg om Müllers *What is Populism?*, som er en særlig innflytelsesrik tekst skrevet fra en liberal sentrumsposisjon. Den har på kort tid fått en omfattende virkningshistorie med mer enn 1300 siteringer på Google Scholar. Liberale sentrumspolitiske teoretikers bruk av populismebegrepet innebærer ofte en tilslørt, antidemokratisk

---

¹ Mary Beard, *SPQR. A History of Ancient Rome*. London: Profile Books 2015, 25.

legitimering av elitestyre. Liberal populismekritikk er i sin essens tuftet på udemokratiske premisser: Den forakter folket og fremelsker ulike teknokratiske, faglige og politiske eliter.

I tillegg til den nøytralt deskriptive betydningen som man finner i en del tidlig bruk av ordet *populus*, kan nemlig folket også signalisere noe mer faretruende – det Machiavelli kalte for «*la licenza dell'universale*»,² dvs. folkets («det universelles») uregjerlige drifter. Her møter vi forestillingen om at folket har en iboende tendens til uorden eller bærer med seg en risiko for styringsudyktighet som må kontrolleres og korrigeres av en samvittighetsfull, ansvarsfull styrende elite. Den hånlige bruken av *vulgus*, med konnotasjoner om det nedrige folket, finner vi i Ciceros tale *Pro Plancio*, der den romerske statsmannen fremholder: «*Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia ...*» («For i folket [*vulgus*] finnes ikke visdom, ikke fornuft, ikke dømmekraft, ikke omhu ...».)³ Selv mer enn 1500 år etter at denne konservative læresetningen ble formulert, hadde ordene fortsatt slagkraft: Dronning Elizabeth I (1533–1603) inkluderte dem i sine *Sententiae* (1564), et kompendium over den datidige statsfornuftens grunnprinsipper.⁴ For Hegel var skillet mellom *vulgus* og *populus* av vesentlig betydning. I Hegels begrepsapparat er *vulgus* et udifferensiert «aggregat» av individer, mens *populus* er den politisk modne formen et folk kan anta gitt en stat som er tilstrekkelig interessert i å fremdyrke denne modenheten.⁵ Hvis man lar *vulgus* styre, skriver Hegel, «ville folket bare vært en formløs, vill, blind kraft, lik et stormende hav». Hegel mener at demokratisk deltakelse for-

² Machiavelli, *Discorsi*, sitert i Pasquale Pasquino, «Political Theory, Order and Threat», i *American Society for Political and Legal Philosophy*, 38, 1996, 40f.

³ Eller i engelsk språkdrakt i Loeb-oversettelsen: «*For the multitude is a stranger to deliberation, to reason, to discernment, and to patient scrutiny ...*». (Cicero, *The Speeches: Pro Archia, Post Reditum in Senatu, Post Reditum ad Quirites, De Domo Sua, De Haruspicum Responsis, Pro Plancio*. Cambridge: Harvard University Press 1923, 417.) Det er denne løselig organiserte allmue, eller «*multitude*», som Hardt og Negri prøver å posisjonere som sitt foretrukne politisk-revolusjonære subjekt i sin bok med samme ord i tittelen, *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire*. For dem er det vesentligste politiske problemet hvordan man skal skape en politisk slagkraftig enhet ut av et mangfold (som jo er en annen mulig oversettelse av det engelske «*multitude*»). Se Michael Hardt og Antonio Negri, *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire*. New York: The Penguin Press 2004.

⁴ Janel Mueller og Joshua Scodel (red.), *Elizabeth I: Translations, 1544–1589*. Chicago: The University of Chicago Press 2009, 332.

⁵ G. W. F. Hegel, *Philosophy of Mind*. Oxford: Clarendon Press [1830] 2010, 243.

utsetter nettopp ikke en «irrasjonell masse, men et allerede organisert folk, dvs. et folk der en regjeringsmakt allerede er til stede».⁶ Karl Popper kritiserte Hegel for å vise seg fra en mindre tiltalende pro-monarkisk side her, selv om det selvsagt kan innvendes at også demokratiske politiske bevegelser kan ønske å forme et folk i sitt eget bilde.⁷

Vi finner også spor etter disse forestillingene i vår egen politiske historie. For å ta bare ett eksempel: Under kommunevalget i Kristiania i 1916 ble mer enn 1700 mennesker fratatt stemmeretten fordi de var fattighjelpsmottakere.⁸ «I det store og hele bør fattigunderstøttede ikke have stemmeret», skrev Venstre-stortingsrepresentanten Nils Skaar, «fordi gamle, invalide og defekte mennesker ikke følger med i det offentlige liv». Disse velferdsmottakerne hadde «faktisk ikke [...] det fjerneste begreb om politik», mente Skaar, og de burde følgelig ikke få lov til å delta i den demokratiske prosessen.⁹ Liberalismen var alltid allerede illiberal.

Og for å spole frem til nyere tid: Gjorde ikke noe av den samme tankegangen seg gjeldende under de hemmelige forhandlingene rundt frihandelsavtalen Transatlantic Trade and Investment (TTIP) mellom EU og USA? Hemmeligholdet av forhandlingene signaliserte nettopp at befolkningen hadde ikke noe å bestille rundt forhandlingsbordet. «Som vanlig når det gjelder USAs handelsavtaleforhandlinger, var innholdet holdt fullstendig hemmelig for vanlige europeere og amerikanere mens det var lett tilgjengelig hvis du [representerte] et stort selskap», skrev én kommentator.¹⁰ Med andre ord: Folket er ikke til å stole på når det gjelder å tenke, for i folket er det *non ratio, non discrimen, non diligentia*, for å bruke Ciceros bevingede ord – eliten må tenke på vegne av folket og dermed i dets sted.

I uminnelige tider har politiske eliter holdt fast ved fornuften i denne innbitte troen på at folket nettopp er «vulgært», et enkelt *vulgus*, at det er ute av

⁶ Ibid.

⁷ Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge [1945] 2002, 268.

⁸ Johanne Bergkvist og Unn Hovdhaugen, «'Deres stemmeret vil bli suspendert': Seks fattige kvinners kamp for allmenn stemmerett», i *Arbeiderhistorie* 33, nr. 1, 2019.

⁹ Ibid., 89.

¹⁰ Trevor Timm, «The TTIP and TPP Trade Deals: Enough of the Secrecy», i *The Guardian.com*, 4. mai 2016. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/may/04/ttip-tpp-trade-deals-secrecy-greenpeace-leak>.

stand til å resonnerer eller skille mellom relevante opplysninger og grunnløs overtro, at folket ikke er styringsdyktig eller bemyndiget og i hvert fall ikke kan bedrive en form for (praktisk) politisk filosofi. Hvis vi legger Arendts definisjon av politisk filosofi til grunn, som «kunsten å lage distinksjoner», slik Seyla Benhabib påpeker,¹¹ og man samtidig mener at folket er fanget i en form for irrasjonalisme, er det åpenbart at dette folket ikke kan vurderes som politisk dyktig eller modent. Hvordan skille sannhet fra falskneri, det gode fra det onde, hvis folket mangler et tilstrekkelig raffinert intellekt? Med demokratiets fremvekst har deler av de herskende eliter uttrykt frykt for det grekerne kalte *oklokrati*, et «pøbelvelde». Denne angsten fant sin moderne legitimering i sosialpsykologen Gustave Le Bons *Psychologie des foules* («Massenes psykologi»), der store menneskeansamlinger fremstilles som ufravikelig hengitt til «impulsivitet, irritabilitet, manglende evne til fornuft, fravær av dømmekraft og den kritiske ånd, overdrivelse av følelser, og mer til».¹² Le Bons hovedtese er at «sivilisasjoner har hittil blitt skapt og styrt av et lite intellektuelt aristokrati, aldri av massene. Sistnevnte har bare makt til å ødelegge».¹³ Kanskje var ikke dette en helt urimeelig antakelse i middelalderen, da «de brede lag av befolkningen» var ute av stand til å lese og skrive, kuert som de var av fattigdom og tyranni. Men dette *non ratio* er betraktelig vanskeligere å opprettholde i vår egen tid.

Problemet med begrepet populisme er at det står i fare for å gjenopplive den oklokratifryktende folkeforakten, som har sine dyptgående idéhistoriske røtter både på høyre og venstre side av det politiske spektret. Populismebegrepet kan potensielt bli anvendt som en kortformbetegnelse for alt det elitene misliker ved *les classes dangereuses*, *il popolaccio* *the populace* eller pøbelen. Selv Marx er ikke helt fremmed for dette når han i *Kapitalen* skriver om «det moralske forfallet» blant industriarbeiderne, selv om skylden først og fremst legges på kapitalismens utplyndring,¹⁴ ikke iboende defekter ved arbeiderklassen; sistnevnte posisjon, som nok var utbredt blant britiske overklassetenkere på begynnelsen av 1900-tallet, kaller sosiologen Robert Miles for «*the racialization of the inte-*

¹¹ Seyla Benhabib, *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*. Lanham: Rowman & Littlefield [1996] 2003, 123.

¹² Gustave Le Bon, *The Crowd. A Study of the Popular Mind*. Mineola: Dover Publications 2002, 10.

¹³ «*Les civilisations ont été créées et guidées jusqu'ici par une petite aristocratie intellectuelle, jamais par les foules. Ces dernières n'ont de puissance que pour détruire.*»

¹⁴ Karl Marx, *Kapitalen. Kritikk av den politiske økonomien*. Oslo: Forlaget Oktober [1890] 2015, 499.

rior» (rasialiseringen av det indre), der arbeiderklassen blir fremstilt som den første «rasen» i det europeiske borgerskapets kollektive bevissthet – som en biologisk distinkt sosial gruppe.¹⁵ (Det er nok ikke tilfeldig at Le Bon skrev en hel bok om det han kalte for «rasenes sjel» før han bestemte seg for å beskrive «massenes sjel». Denne koblingen mellom *l'âme des races* og *l'âme des foules* er for øvrig utelatt fra det opprinnelige forordet i den mest utbredte engelske oversettelsen av Le Bons stadig populære bok.)¹⁶

De som klamrer seg til populismebegrepet, forsøker i realiteten å ta en snarvei *forbi* politikkenes smuss og strev. Som Ernesto Laclau skriver, handler avvisningen av populismen faktisk om å «forkaste politikk *tout court*» og snarere «hevde at samfunnsstyringen angår en administrativ makt hvis kilde til legitimitet er en sannferdig kunnskap om hva et 'godt' samfunn er».¹⁷ Med andre ord: Teknokrati istedenfor demokrati; eksperter fremfor folkevalgte; eliter fremfor befolkningen.

II

I boken *What is Populism?* stiller statsviteren og Princeton-professoren Jan-Werner Müller et betimelig spørsmål: «Kan det hende at en populist helt enkelt er en vellykket politiker man ikke liker?»¹⁸ Selv avviser han forestillingen om at populismebegrepet er en hersketeknikk og ikke et tankeverktøy.¹⁹ Han mener snarere tvert imot at begrepet er nyttig, og med statsvitenskapens trang til typologisering, påstår Müller at populismen har tre grunnleggende egenskaper: (i) Populismen er kritisk til eliter. (ii) Den er antipluralistisk. (iii) Den vil overta staten og «slå ned på sivilsamfunnet».

Men alle disse tre definerende egenskapene er problematiske. Som Müller selv anerkjenner, har den første egenskapen – antielitisme – en grunnleggende svakhet, og det er at de aller fleste opposisjonspolitikere i en eller annen form

¹⁵ Robert Miles, *Racism after «Race Relations»*. London: Routledge 1993.

¹⁶ Gustave Le Bon, *Psychologie des foules*. Paris: Librairies Félix Alcan et Guillaumin Réunies 1906, i.

¹⁷ Ernesto Laclau, *On Populist Reason*. London: Verso [2005] 2018, x.

¹⁸ Jan-Werner Müller, *What is Populism?* Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2016, 2.

¹⁹ For en utvidet drøfting av Müllers bok, se Victor L. Shammass, «Critical Remarks on Jan-Werner Müller's *What is Populism?*», i *Continental Thought & Theory* 2, nr. 2, 2018.

posisjonerer seg mot herskende politiske forestillinger – og dermed mot de rent faktisk herskende politikere. «Tross alt: Alle stiller [til valg] ‘mot Washington’», skriver Müller.²⁰ En desto viktigere innvending er at det å være skeptisk til kritikk av eliter fremstår som en dypt reaksjonær, konservativ grunnholdning. Hvorfor skal elitekritikk ugyldiggjøres ved å subsumeres under den negativt ladde politiske kategorien «populisme»? Müller forsøker å redde den legitime antielitismen ved å si at antielitisme er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig egenskap ved populistiske bevegelser. Med andre ord, alle populistere er antielitister, men alle antielitister er ikke populistere. Likevel fremstår denne frykten for elitekritikk blant tilhengerne av populismebegrepet som noe som røper en dypere affinitet for elitene enn elitekritikerne. For Müllers del vitner det om at utsikten fra Princeton University – der en bachelorstudent må regne med å betale svimlende 73 450 dollar, eller rundt 670 000 kroner, per år²¹ – ikke akkurat oppmuntrer til kritikk av hierarkisk maktkonsentrasjon. Hvorfor skulle den det? De fremste liberale tilhengerne av dette begrepet er allerede så tett innvevd i det Bourdieu kaller «*le champ du pouvoir*» (maktfeltet) at de ikke lenger ser verdien av en revolusjonær omforming av samfunnet med utgangspunkt i folkelig mobilisering.²² Som den amerikanske forfatteren og sosialisten Upton

²⁰ Müller, *What is Populism?*, 3.

²¹ Prisene er hentet fra Princeton Universitys nettsider: <https://admission.princeton.edu/cost-aid/fees-payment-options> (lest 25. oktober 2019). Riktignok finnes det en rekke støtteordninger som i visse tilfeller vil føre til lavere reelle kostnader. Denne relasjonen mellom eliteposisjon og en viss liberal ortodoksi er selvsagt ikke et tvangsmessig og fullt ut determinerende forhold: Det finnes et handlingsrom også ved eliteinstitusjoner – og på mange måter nettopp ved disse stedene som ofte har unnsloppet de verste teknokratiske, disiplinerende tellekantreformene. Liberale institusjoner liker dessuten ofte å holde seg med noen utvalgte få radikale stemmer: Harvards Cornel West og MITs Noam Chomsky er gode eksempler på profetisk radikalitet i et hav av samfunnsbærende ortodoksi. Makteliter synes å ha forstått at universitetet er en god arena for å passivisere potensielt subversive aktører. Maktfeltet ansvarliggjør og tøyler. Kanskje er det også slik vi bør lese Solberg-regjeringens Ytringsfrihetskommisjon, som inkluderer både Rødt-politikeren Mímir Kristjánsson og den høyre-radikale skribenten Kjetil Rolness – og som dermed fanger dem opp i statens egen ansvarliggjørende logikk, og kanskje også i en viss grad *umyndiggjør dem*, paradoksalt nok ved å la en liten skjerv av myndighetens legitimitet tilfalle nettopp dem. Regjeringskommisjoner og universitetsinstitutter er dit revolusjonær glød går for å svinne hen.

²² Pierre Bourdieu, «*Champ du pouvoir et division du travail de domination*», i *Actes de la recherche en sciences sociales*, 5(190), 2011.

Sinclair poengterer: «It is difficult to get a man to understand something when his salary depends upon his not understanding it.»²³ En politisk bevegelse bør være antielitistisk. Det er godt og demokratisk å ville oppløse elitemakt. Det er underlig at Müller mener at dette nærmest skal være et ugyldiggjørende trekk ved en politisk bevegelse – altså noe som er med på å sette denne bevegelsen utenfor den anstendige normalen.

Antipluralisme er populismebegrepets andre egenskap, ifølge Müller. «Populister hevder at de, og de alene, representerer folket [...] Enkelt sagt hevder ikke populister at ‘We are the 99 percent.’ De impliserer istedenfor at ‘We are the 100 percent.’»²⁴ Dette er en usigelig svak politisk analyse. Brexit-forkjemperne, for eksempel, anerkjente eksistensen av dype bruddlinjer i befolkningen – faktisk ble dette poenget brukt som et av de viktigste argumentene for Brexits nødvendighet. I Nigel Farages første tale til EU-parlamentet etter at Storbritannia valgte å gå inn for å forlate EU sommeren 2016, sa Farage: «You’re in denial over Mrs. Merkel’s call for as many people as possible to cross the Mediterranean – which has led to massive divisions [...] within countries and between countries.»²⁵ Flyktningstrømmen ble fremstilt som nettopp det som forhindret opprettholdelsen av et organisk nasjonalsamfunn. Müllers analyse er snudd på hodet: Såkalte populister som Farage og Trump vinner ikke ved valgurnene fordi de sier at de representerer hele folket; de stiller til valg fordi de mener at det nettopp ikke finnes et «helt» folk lenger, men at dette folket har blitt sønderrevet av alt fra fremmedkulturell innvandring og markedets rovdrift på arbeiderklassen. Ironisk nok deler statsvitere som Müller denne fantasien om et udifferensiert samfunn når de bejamrer at såkalte populister «nyter [...] godt av konflikt og oppmuntrer til polarisering».²⁶ Men samfunnet er polarisert og er fylt med høyst reelle konflikter: Å late som noe annet, og å beklage at politiske bevegelser vet å spille på disse konfliktlinjene, er å fornekte politikkenes grunnleggende agonistiske, konfliktorienterte karakter. Politikken er ikke et harmonisk spill, men en kamp om makten til å sette sin agenda ut i

²³ Upton Sinclair, *I, Candidate for Governor. And How I Got Licked*. Berkeley: University of California Press [1935] 1994, 109.

²⁴ Müller, *What is Populism?*, 3.

²⁵ Jon Stone, «Nigel Farage Delivers First Post-Brexit Speech to the European Parliament – In Full». *Independent.co.uk*, 28. juni 2016. <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/nigel-farage-brexit-speech-european-parliament-full-transcript-text-a7107036.html>.

²⁶ Müller, *What is Populism?*, 4.

livet. Müllers definisjon innebærer at venstrepopulisme er umulig, og den får den absurde konsekvensen at selverklærte venstrepopulistiske bevegelser som Syriza og Podemos ikke kan regnes som populistiske.

Det er selvsagt problematisk når politiske bevegelser angriper minoriteter eller kriminaliserer bestemte former for annerledeshet. Müller og andre liberale kritikere har derfor i og for seg rett i sin kritikk av høyrepopulismen på dette punktet. Men hvis det er disse tendensene man ønsker å motvirke, kan eksempelvis rasisme eller homofobi regnes som del av de definerende negative egenskapene ved bevegelsene man ønsker å kritisere. Enhver politisk bevegelse som vil endre på fundamentale egenskaper ved samfunnet, kan nok anklages for å drive med annerledesgjøring i sin abstrakte alminnelighet, som når venstresiden vil frata milliardærklassen sine formuer og de superrike sine mangfoldige privilegier: Dette kunne nok blitt lest som en slags antipluralisme. Men de er ikke dermed ugyldiggjorte. Jeg vil innskrenke milliardærens rett til å eie halve jordkloden: Gjør det meg til en utdefinert antipluralist? Disse kategorier bærer galt av sted og tilslører Müllers sentristiske verdiståsted.

Til sist mener Müller at populistiske som kommer til makten, vil «kapre staten» og «undertrykke sivilsamfunnet».²⁷ Dette er en problematisk dimensjon langs to akser. For det første er det ikke åpenbart at politikere som Müller ønsker å stemple som populistiske – som Berlusconi i Italia og Jörg Haider i Østerrike – faktisk gjorde dette med den samme autoritære-diktatoriske ånd som Müller prøver å påtvinge dem med sitt populismebegrep. Statskaping og sivilsamfunnsundertrykkelse passer bedre som beskrivelser av Putin, Erdoğan og dagens regjeringer i Polen og Ungarn. Men da reiser tvilen seg om vi i det hele tatt trenger å bruke populismebegrepet for å forstå disse regimene. Bringer det oss noe nærmere sannheten om dem? Har dette i det hele tatt noe med politikeres appell til *populus* å gjøre?

For det andre er ikke forsøk på maktovertakelse og formgiving av sivilsamfunnet – for å bruke mer nøytralt deskriptive termer – unikt for «regimene» Müller regner som populistiske. Her bør man skyte inn at begrepet «regime» i seg selv er sterkt ladet: Hvorfor er Merkels regjering en regjering, mens Putins er et «regime»? Kanskje bør vi heller snakke om Merkel-regimet, Boris Johnson-regimet, Solberg-regimet, osv. for å fremheve at all politisk styring har noe av det arbitrære og autoritære ved seg, selv når det foregår innenfor liberalde-

---

²⁷ Ibid.

mokratiets rammer. Alle moderne politiske bevegelser vil prøve å overta makten og sette sin agenda ut i livet. Selv en kompromissøkende sentrumspolitiker som Obama, som til stadighet understreket viktigheten av *bipartisanship* («tverrpolitiskhet»), slo ned på sivilsamfunnet med jernhånd i sin krig mot varslere som Chelsea Manning, Thomas Drake og andre som forsøkte å dele kritisk informasjon med ulike medier og den videre befolkningen. Den gode liberaler Obama prøvde å posisjonere hele 334 egenvalgte dommere på ulike nivåer av det amerikanske rettsapparatet;²⁸ et av de viktigste ankepunktene mot Obamas presidentskap var nettopp hans manglende evne til å tvinge gjennom innsettelsen av sin tredje høyesterettskandidat, Merrick Garland, noe som har ført til at konservative dommere nå dominerer USAs høyesterett. Politikk er krig med andre midler, som Foucault sier.²⁹

Dermed er det noe nærmest parodisk ved sosiologen Bart Bonikowskis bekymring for at Trump vil «undergrave rettslig autonomi».³⁰ Vi vet at dommere allerede i stor grad er politiske vesener. Dommere dømmer i tråd med sine partipolitiske, klassemessige og profesjonsspesifikke preferanser. Som Bourdieu skriver: «Dommers tilhørighet til den herskende klasse er et universelt faktum [...] Når denne bakgrunnen samspiller med de spesifikke virkningene av profesjonsutdanningen deres, blir det forståelig hvorfor rettsvesenets selverklærte nøytralitet og hovmodige uavhengighet fra politikken på ingen måter utelukker en lojalitet til den etablerte samfunnsordenen.»³¹ Rettsliggjøringen av politikken sammenfaller med rettens politisering. Selv kritikere av Carl Schmitt erkjenner at liberal teori har problemer med å tilpasse rettstatsidealet til det faktum at dommere flest bedriver en «utøvelse av diskresjonsmakt».³² Og diskresjon er politikk i fordekt form.

Noen vil innvende at selv om alle rettssystemer er politiske, så er de politiske på ulike måter. Det kan dreie seg om ulike grader av selvstendighet. Noen vil hevde at rettssystemet i liberale stater fatter beslutninger uten politisk inn-

²⁸ «Federal judicial appointments by president.» *Ballotpedia.org*. https://ballotpedia.org/Federal_judicial_appointments_by_president.

²⁹ Michel Foucault, «*Society Must Be Defended*». *Lectures at the Collège de France, 1975–76*. New York: Picador 2003, 48.

³⁰ Bart Bonikowski, «Ethno-Nationalist Populism and the Mobilization of Collective Resentment», i *British Journal of Sociology* 68(S1), 206.

³¹ Pierre Bourdieu, «The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field», i *Hastings Law Journal* 38, nr. 5, 1986, 842.

³² Jf. f.eks. D. A. Jeremy Telman, «Should We Read Carl Schmitt Today?», i *Berkeley Journal of International Law*, 19:127, 2001, 145.

blanding, mens såkalte høyrepopulistiske regimer griper direkte inn i rettsavgjørelser, som ved avskjedigelse av dommere, benådning av støttespillere og direkte inngripen i pågående etterforskninger. Men denne direkte/indirekte-dikotomien er problematisk. Nylig ble biskop emeritus Gunnar Stålsett dømt til betinget fengsel for å ha ansatt en papirløs innvanderer; samtidig har Oslo kommune begått rundt 250 000 brudd på arbeidsmiljøloven, ifølge en rekke Aftenposten-avsløringer: Hvorfor prioriteres det å straffe en pensjonert biskop samtidig som ingen hittil har blitt straffet for Oslo kommunes overtramp mot tusenvis av vanlige lønnsarbeideres rettigheter? Sagt annerledes, hvorfor er asylrett viktigere enn arbeidsrett? Hvorfor skal én ulovlig ansettelse straffes, mens flere hundre tusen ulovlige arbeidsforhold forbigås i relativ stillhet? Det finnes en ideologisk prioritering innad i politiet og rettssystemet som samtidig speiler en usynlig og i stor grad ubevisst koordinering av ressurser i det videre maktfeltet. Det er ille at Ungarn og Polen driver med en direkte innblanding i rettsvesenet – og den bør kritiseres og motvirkes – men den liberaldemokratiske modellen er farlig nettopp fordi den politiske omformingen av retten foregår i det stille og derfor kan gi opphav til en selvtilfredshet og illusjonstynget selvforståelse om den rettslige selvstendigheten som angivelig råder.

Müllers analyse taper av syne at sivilsamfunnet er en arena som alltid er mediert av staten. Som Bourdieu påpeker flere steder, blir sivilsamfunnet formidlet via staten, gjennom statlige pengeoverføringer, skattelettelser, juridiske tilrettelegginger eller hindre samt hele den «logiske og moralske konformitet» (tankemønstre, symbolske kategorier, ideologiske overbevisninger osv.) som «staten som et organisatorisk redskap er i stand til å etablere».³³ Dette er definitivt tilfellet i sterkstatlige samfunn som det norske. Venstresiden har i flere år forsøkt å få Stortinget til å kutte støtten til sivilsamfunnsaktøren Human Rights Service (HRS), mens høyresidens regjering foreslo å kutte pengeoverføringer til fri rettshjelpsaktører som Juss-Buss med 15 millioner kroner i 2017. (Regjeringspartiene ombestemte seg etter høylytte protester fra juriststanden.) Vi har en tendens til å tenke på sivilsamfunnet som noe som finnes der ute i en slags ren, organisk, selvprodusert form. Med dette premisset kan ikke staten annet enn fremstå som en innskrenkende kraft. Men staten er i stor grad ansvarlig for å fabrikkere sivilsamfunnet, riktignok med ulike grader av feltautonomi. Staten er en gude-

³³ Pierre Bourdieu, *On the State. Lectures at the Collège de France, 1989–1992*. Cambridge: Polity 2014, 206.

lignende meta-aktør, slik Bourdieus politiske teologi fremholder,³⁴ og dens unike evne er kraften til å omstøpe både sivilsamfunnet og markedet i sitt eget bilde.³⁵ Sivilsamfunnet kan muligens oppnå en viss grad av autonomi fra staten, men sivilsamfunnet skylder staten sitt opphav og sin kontinuerlige reproduksjon.

Det kan følgelig ikke være noen definerende egenskap ved såkalte populistiske at de forsøker å forme sivilsamfunnet i sitt eget bilde, fordi dette er noe alle moderne stater gjør. Når Solberg-regjeringen bevilger 1,8 millioner kroner til HRS, men kutter støtten til Leger mot atomvåpen,³⁶ er dette samtidig et uttrykk for en grunnleggende mekanisme i statens relasjon til sivilsamfunnet, som alltid er preget av en autopoietisk selvoppholdelsesdrift: Man støtter det man tror vil kunne produsere statsapparatets vektorielle tendenser. Pressestøtten og tros-samfunnsstøtten er måter for den norske staten å disiplinere medier og livssynsorganisasjoner: De kan gå så langt de bare vil, så lenge det er innenfor statens eksplisitte juridiske grenser og mer implisitte regulatoriske grenser, slik Islamsk Råd erfarte da de mistet statsstøtten i 2017. Staten har alltid et mål for øye, og den vil ikke tillate sivilsamfunnet å hindre den i å nå dette målet. Aller helst skal sivilsamfunnet bistå staten i dens bevegelser. Den statlige produksjonen av sivilsamfunnet er ikke et unikt populistisk trekk, men snarere en vesentlig del av den moderne statsstyringskunsten i sin alminnelighet. Ideen om et absolutt autonomt sivilsamfunn er derfor en fiksjon, og denne fiksjonen har en klar ideologisk funksjon, selv om noen vil innvende at det finnes gradsulikheter som kan utgjøre en relevant forskjell. Men det er tvilsomt om Ungarns forbud mot Central European University gjør livet vanskeligere for venstreintellektuelle på en måte som vesensmessig skiller seg fra liberaldemokratiske universiteters mer implisitte ideologiske preferanser ved ansettelse, publikasjonsrangeringer og budsjettprioriteringer. Fravær av sivilsamfunnsmessig autonomi kan aldri være en definerende egenskap ved populistiske bevegelser, nettopp fordi liberaldemokratiet selv har en langt skjørere sivilsamfunnsmessig autonomi enn dets teoretikere gjerne vil ha det til.

³⁴ For en nærmere lesning av Bourdieus *Meditasjoner*, der dette argumentet fremkommer i bokens avsluttende kapittel, se Victor L. Shammass, «The State as God: On Bourdieu's Political Theology», i *Journal of Extreme Anthropology* 2, nr. 2, 2018.

³⁵ For en analyse av statens markedsskapende funksjon, se Pierre Bourdieu, *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity 2005.

³⁶ Arnhild Aass Kristiansen og Mats Rønning, «Fortsatt millionstøtte til Human Rights Service», i *Dagbladet.no*, 7. oktober 2019. <https://www.dagbladet.no/nyheter/fortsatt-millionstotte-til-human-rights-service/71680069>.

III

Populismebegrepet slik det brukes av liberale antipopulister, er ikke spesielt nyttig. De virkelig store problemene i vår tid – økologiske, finansielle og sosiale kriser – har sitt utspring i kapitalismen, og disse vil følgelig ikke kunne løses innenfor kapitalismen.³⁷ Det finnes politiske bevegelser som anerkjenner disse krisenes realiteter, og det finnes bevegelser som ikke gjør det. Blant førstnevnte finnes det dem som mener finanskriser, klimakatastrofer og overskuddsbefolkninger er immanente til kapitalismen og at dette systemet følgelig må transcenderes for å få gjort noe med dem, og det finnes dem som ikke mener det. Sistnevnte innbefatter teknologioptimister, reformister, miljøvernere og sosialdemokrater av alle tenkelige sjatteringer.

Den utstrakte bruken av populismebegrepet er kanskje først og fremst et symptom på vår tids antidemokratiske aversjon. Denne aversjonen henger sammen med en overdreven respekt for «eksperter». Populismebegrepet innbefatter teknokratisk tenkning uten å reflektere over den tekniske ekspertens sosiale betingelser; det rommer en scientisme uten å stille spørsmål ved vitenskapens begrensninger.³⁸ Scientismen i sin politiske uttrykksform har dessuten en tendens til å benekte forestillingen om at suverenitet er noe som hviler i befolkningen. Såkalte «eksperter» må i seg selv underkastes en sosiologisk analyse.³⁹ Spørsmålet er hvilke interesser, preferanser og tankemønstre denne sosialt legitimerede kategorien er utstyrt med. Hvilke seleksjonsmekanismer siler bort heterodokse kjettere fra det vitenskapelige feltet og

³⁷ Disse problemstillingene blir behørig belyst i en rekke kritiske tenkeres verker de seneste årene, bl.a.: Naomi Klein, *This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate*. New York: Simon & Schuster 2014; Wolfgang Streeck, *How Will Capitalism End? Essays on a Failing System*. London: Verso 2016; Nancy Fraser, *The Old is Dying and the New Cannot be Born. From Progressive Neoliberalism to Trump and Beyond*. London: Verso 2019; Richard Wolff, *Capitalism's Crisis Deepens. Essays on the Global Economic Meltdown, 2010–2014*. Chicago: Haymarket Books.

³⁸ For å se hvordan denne begrepskritikken utspiller seg innenfor et konkret fagfelt – kriminologi – se disse studiene av begrepet «penal populism» (straffepopulisme): Victor Lund Shammas, «Penal Elitism: Anatomy of a Professorial Category», i *Critical Criminology* 2019; Victor Lund Shammas, «Who's Afraid of Penal Populism? Technocracy and 'the People' in the Sociology of Punishment», i *Contemporary Justice Review* 19, nr. 3, 2016.

³⁹ Jf. Bruno Latour og Steve Woolgar, *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts*. Princeton: Princeton University Press [1979] 1986.

istedenfor belønner det beståendes tenkning? Scientismen fortrenger det faktum at også vitenskapen er en form for ideologi.⁴⁰ En kritikk av scientismen betyr likevel ikke at man må gi avkall på vitenskapens frukter; det ville i så fall ført til en absurd, umulig posisjon, for man nyttiggjør seg av vitenskapens goder fra det sekundet man slår opp øynene til det sekundet man lukker dem igjen. «Filosofien vil ikke gi avkall på sannhet, men vil belyse hvor snever vitenskapelig sannhet er», skriver Adorno.⁴¹ Scientismen foretrekker «fagekspertenes» vurderinger fremfor det demokratiske flertalls syn; målbærerne av scientismen er vår tids ciceronianske forfektere av *non ratio, non discrimen*-doktrinen.

Noen heterodokse tenkere forsøker likevel å vende scientismens logikk mot seg selv, som en strategi nettopp for å vinne hevd mot faglig ortodoksi. De vender det vitenskapelige feltets egne våpen mot sitt eget felt. Samfunnsøkonomen John F. Weeks stempler konvensjonelle samfunnsøkonomer som avvikere fra en sann vitenskapelighet: De er «*econfakers* som praktiserer en pseudovitenskapelig *fakeconomics*, akkurat som astrologer praktiserer astrologi og alkymister praktiserer alkymi.»⁴² Weeks vil fremstille sin heterodokse tenkning i et mer respektabelt lys. Problemet med denne strategien er at det er umulig å trekke opp et skarpt ontologisk, ikke-sosiologisk skille mellom vitenskap og pseudo-vitenskap. Naturalismen klarer ikke selv å generere sine egne verdier. Dette er også kjent som «kriterieproblemet»:⁴³ Det finnes ingen kriterier som kan bestemme hva som skal telle som det vitenskapelige, som ikke selv har sitt utspring i det feltet hvis grenser skal trekkes opp. Antropologer bestemmer hva

⁴⁰ For en (stadig relevant) ideologikritikk av samfunnsøkonomiens vitenskapelige selvforståelse som falsk bevissthet, se Philip Mirowski, *More Heat than Light. Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*. Cambridge: Cambridge University Press 1989. En nyere kritikk av nyliberal samfunnsøkonomisk tenkning finner man i Quinn Slobodian, *Globalists. The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Cambridge: Harvard University Press 2018. Det vitenskapelige faget samfunnsøkonomi er politikk med andre midler – vitenskapelige midler.

⁴¹ Theodor W. Adorno, *Negative Dialectics*. London: Continuum 1966, 109.

⁴² John F. Weeks, *Economics of the 1%. How Mainstream Economics Serves the Rich, Obscures Reality and Distorts Policy*. London: Anthem Press 2014.

⁴³ «(1) In order to recognize instances, and thus to determine the extent, of knowledge, we must know the criteria for it. (2) In order to know the criteria for knowledge (i.e., to distinguish between correct and incorrect criteria), we must already be able to recognize its instances.» Robert Audi (red.), *Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press 1999, 747.

som er god antropologi, fysikere hva som er legitim fysikk. Vitenskapen kommer aldri unna at denne bedømmelsen nettopp er en sosial dom. Dette er vitenskapens «krise», i ordets opprinnelige forstand – fra *krisis* («dom»), relatert til *krinō* («Jeg bestemmer»). Bedømmelsen av det vitenskapelige er alltid sosialt betinget. Dermed er vitenskapen alltid innskrevet med det politiske, forstått som utøvelsen av symbolsk makt; den er alltid et produkt av kamper om forestillingsverdener. Følgelig finnes det ingen «rene» eksperter som står hevet over politikken. Det liberale populismebegrepet hopper over dette problemkomplekset og beveger seg direkte til en uproblematisk rasjonell fornuft. Begrepet innebærer dermed en antipolitikk, en fortrenging av det verdimessegis tvingende nødvendighet.

Populismebegrepet er som «den natten der alle kyr er svarte», for å låne Hegels formulering, fordi det heller ikke lar seg gjøre å entydig skille det liberale populismebegrepet fra den liberaldemokratiske statskunsten for øvrig. Vi kan minnes Žižeks begrepskritiske maksime som han formulerer i en annen sammenheng: «*There is no naming, for nothing has genuinely been isolated for him to name.*»⁴⁴ Elitekritikk kan ikke ugyldiggjøres i en verden styrt av eliter, der åtte menn kontrollerer like mye rikdom som 3,6 milliarder mennesker.⁴⁵ Å tale på vegne av en majoritet eller «folket», kan ikke være en av populismens definerende egenskaper all den tid de aller fleste liberaldemokratiske regjeringer trenger å sikre seg et flertall for å få gjennomslag for politikken sin – og dermed er mer enn villige til å tale på vegne av dette illusorisk homogene «folket», men med det formål om å skulle utøve en «teorieffekt», der fiksjoner blir forsøkt omdannet til virkelighet. Heller ikke det å skulle forme sivilsamfunnet kan være en definerende egenskap ved populismen siden moderne stater alltid vil forsøke å prege sivilsamfunnet i sitt eget bilde.

Müller er ikke alene om sin liberale kritikk av såkalte populistere. Yascha Mounks *The People vs. Democracy* er et godt eksempel på en müllersk analyse som går rett i den liberale populismekritikkens antidemokratiske felle: I et forsøk på å lage en underfundig tittel, røper Mounk at liberalismen gjør forestillingen om «demokrati» til en fetisj – et hellig objekt – hevet over det folket som

⁴⁴ Slavoj Žižek, *The Puppet and the Dwarf. The Perverse Core of Christianity*. Cambridge: The MIT Press 2003, 71.

⁴⁵ Oxfam, «An Economy for the 99%». Oxfam Briefing Paper, januar 2017. https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/bp-economy-for-99-percent-160117-en.pdf.

angivelig skulle være styrende: Det dreier seg om folket *mot* demokratiet. Men folket kan ikke være demokratiets motpart all den tid demokratiets essensielle kjerne er *dēmos* og *krátos* – altså, folkemakt. Mounks motsetning mellom folk og demokrati avspeiler samtidig den liberale sentrumspolitikken frykt for enhver omfattende politisk omveltning. Mounk ser nemlig med lengselsfullt blick tilbake på 1990-tallets nyliberale gullalder: «Until recently, liberal democracy reigned triumphant. For all its shortcomings, most citizens seemed deeply committed to their form of government. The economy was growing. *Radical parties were insignificant.*» (kursiv tillagt)⁴⁶ Her røpes det hva som nok egentlig motiverer den liberale populismekritikken: Den er en kritikk av alle politiske uttrykk som ikke er sentrumsliberalismens uttrykk. De liberale populismekritikernes angivelige bekymring for demokratiets ve og vel er vikarierende – en sublimering av en dypereliggende angst for en slagkraftig venstre- eller høyreside. Liberal populismekritikk er maskert sentrumstradisjonalisme. Det finnes for øvrig en sterk motstand mot denne innsikten i det akademiske feltet, som jo på mange måter er sentristisk: Man er blitt lært opp i en akademisk kultur der begge sider har noe rett og sannheten sirkler rundt midten. Frykten for populisme er frykten for at status quo skal løses opp. Det er kanskje mindre kjent at begrepet «status quo» er en del av det lengre uttrykket *status quo ante bellum* – «den tilstanden som hersket før krigen». Men vi er allerede i krigen: Vi er midt i kampens hete. En kriserammet verden – med alt fra overhengende økologiske til sosiale og finansielle kriser – lærer oss at problemene vi står overfor i dag, selv avtvinger en ny form for radikalitet. Virkeligheten er i seg selv blitt radikalisert. Dette er «krigen» vår. Vi er ikke lenger *ante bellum*, vi er *in bello*. Klimaendringer vil kreve en massiv mobilisering av statlige ressurser som kanskje vil rasere forestillingen om markedet som en god ressursfordelingsmekanisme. De gylne middelveiers tid er omme. Antropocen er iboende ekstrem. Politikken som lanseres for å konfrontere det antropocene, vil måtte bli deretter. Liberalismens populismekritikk er et uttrykk for en uro over at virkeligheten har løpt fra sentrumsliberalismen og at denne ikke lenger har noen gode svar på spørsmålet om hva som bør gjøres i denne ekstremitetenes nye tidsalder.

⁴⁶ Yascha Mounk, *The People vs. Democracy. Why Our Freedom is in Danger and How to Save It*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 2018.

Når man leser mange liberale samfunnsviteres bruk av populismebegrepet, fremstår det ofte som en samlebetegnelse for alt det forfatterne ikke liker ved et politisk program og som dermed må stemples (og avfeies) som emosjonelt, irrasjonelt, demagogisk eller direkte «uintelligent».⁴⁷ Men hva er det demagogiske? Hvem får lov til å bestemme hva som er ufornuftig politikk? Et viktig premiss for en kritikk av populismebegrepet er at kunsten å etablere skillelinjer mellom det «fornuftige» og det «irrasjonelle» nettopp er en subjektiv kunst, aldri en «vitenskap» som i siste instans lar seg bevise objektivt. Fornuften er et produkt av rådende maktforhold, og disse maktforholdene setter grenser for hva som regnes som fornuftig. Kampen om hva som teller som rasjonelt, er et av de viktigste stridspunktene i politikken i dag. Politikk handler i stor grad om retten til å definere det rasjonelle. Det liberale populismebegrepet blir dermed et partsinnlegg i denne kampen, og «populisme» ender opp med å stå for all den politikk man forakter og vil avskrive, men som man samtidig ikke vil eller klarer å bekjempe med den demokratiske politikkenes konvensjonelle våpen: grasrotaktivisme og produksjon av plausible alternativer, altså et «engasjement i lidenskapelige kamper for å hevde Sannheten som virker tvingende nødvendig», som Žižek skriver.⁴⁸

«Populister» er politikere man ikke liker; «demagoger» er dem man ikke vil ta seg bryet med å motvirke rent politisk – eller retttere sagt, *bruken* av ord som «demagog» og «populist» er allerede politiske forsøk på å motarbeide menneskene og bevegelsene disse sies å vise til. Populismebegrepet er et ladd våpen til bruk i politisk strid. Dette ville i og for seg ikke vært et problem så lenge brukerne av begrepet var åpne om dets betingelser. Men det akademiske *post-hoc* analytiske arbeidet rundt populismebegrepet fremstår som oftest som et forsøk på å polere bort den praktiske politikkenes hverdagssmuss som er klebet til begrepet. «Begrepsdannelse» innebærer ofte å gjøre et begrep *dannet nok* til å overleve i høflig selskap. Og akademikere flest er svært høflige.

De liberale antipopulistenes populismebegrep tåkelegger mer enn det klargjør. Det treffer ikke den sentrale politiske dimensjonen som definerer vår tid. Istedenfor stadig mer finkornet populismetypologisering, bør vi heller prøve å studere og bekjempe vår tids trehodede Kerberos: overskuddskapital, overforbruk og overskuddsbefolkninger, som i sin tur svarer til fremtidige finansielle,

⁴⁷ Jf. John Pratt, *Penal Populism*. London: Routledge 2007.

⁴⁸ Slavoj Žižek, «Carl Schmitt in the Age of Post-Politics», i Chantal Mouffe (red.), *The Challenge of Carl Schmitt*. London: Verso 1999, 35.

økologiske og sosiale kriser.⁴⁹ For å møte disse problemene kreves en annen logikk enn den som ligger nedfelt i det liberale populismebegrepet. Nå som før handler det om hvem som vil forbli innenfor rammene av kapitalens logikk – og hvem som vil videre til et nytt og mer underfullt sted.

---

⁴⁹ Det Marx kalte for en «merpopulasjon» eller «overskuddsbefolkning» (*Übervölkerung*) må selvsagt ikke tolkes innenfor rammene av en konservativ-misantropisk demografi à la Paul Ehrlichs *The Population Bomb* (1968), men bør forstås som en kategori betinget av kapitalens egne behov. En overskuddsbefolkning er en populasjon uten positiv funksjon i markedet. Skyldspørsmålet – i den grad kritisk teori handler om å fordele skyld – hviler altså på kapitalens skuldre, ikke på «de fattige» selv. For en diskusjon av de mulige politiske konsekvensene av fremveksten av omfattende overskuddsbefolkninger, se Victor L. Shammass, «Superfluity and Insecurity: Disciplining Surplus Populations in the Global North», i *Capital & Class* 42, nr. 3, 2018.